

Solidaritet som socialdemokratisk vision?

Af Peter Gundelach, Sociologisk Institut, Københavns Universitet

1. Politiske visioner

Et par måneder efter valgnederlaget den 8. februar 2005 udgav nogle yngre socialdemokrater tidsskriftet *Vision*. I lederen står der: »Vi Socialdemokrater har siden 1970'erne bevæget os rundt i ørkenen uden pejling eller retning. Vi glemte at fortælle, hvad vi vil med vores samfund«. Har de ret, og hvis der er nogle visioner, hvordan ser de så ud. Det er formålet med denne artikel empirisk at udforske eventuelle visioner blandt danske socialdemokrater. I udgangspunktet kan man studere politiske visioner ud fra to forskellige perspektiver. Det ene perspektiv er det som partiet tilsyneladende selv anlægger, men som efter tidsskriftet *Vision*'s opfattelse ikke i tilstrækkelig grad gælder rent faktisk. I partiprogrammet fra 2004 skriver partiet: »Politik næres af menneskers drømme, ønsker og behov. Og politik skabes der hvor virkeligheden møder visionerne«. Partiprogrammet afstikker de centrale socialdemokratiske værdier og disse er retningsgivende på mange forskellige politikområder. De »socialdemokratiske kerneværdier er frihed, lighed og solidaritet«, skriver man i partiprogrammet. Denne opfattelse svarer til den rolle der traditionelt tildeles de politiske partier.

På den anden side kan man anlægge en fortolkning af politik (inspireret af Lyotard (1984)) hvorefter de store fortællinger er døde og politik ikke baseres på de store klassiske ideologier. Partierne fragmenteres, poli-

tik kommer til at handle mere om moralske og etiske spørgsmål end om materielle. I stedet for at politikerne vejledes af fortolkningen af ideologier, bliver de altså enkeltagsorienterede og hopper fra tue til tue i deres stiltingtagen. Samtidig, siger denne fortælling, er der sket en individualisering hvilket for befolkningen indebærer at socialt tilhørsforhold spiller en ret lille rolle for stemmeafgivelsen. I stedet bestemmes den af medieskabte oplevelser af politikernes personligheder. Det er en politisk verden hvor selv de sociale bevægelser er ophørt med at skabe utopier og hvor vi med Aronowitz's ord (1988) »ikke forventer os noget af dem (politikerne) eller deres partier andet end opretholdelsen af status quo«.

Hvis man skal vurdere frugtbarheden af disse to forskellige *approaches* (det moderne og det postmoderne) vil det mest relevante være, at ændringerne i politikken skulle kunne ses stærkest i de partier, som blev grundlagt i de store fortællingers tid. Disse partier var engang båret af stærke visioner, men hvad sker der med dem i en visionsløs tid?

I en dansk sammenhæng er socialdemokraterne det mest oplagte valg for en sådan analyse. Claus Brylids (2004) analyse af den socialdemokratiske ideudvikling viser at det oprindelige projekt (eller hvad vi her også kan kalde visionen) var socialistisk. Dette projekt forsvandt gradvist, men ophørte en-

deligt i slutningen af 1950'erne hvor det blev afløst af velfærdsstatsprojektet. I dag, mener Bryld, er dette projekt i krise. Det er blevet overtaget af arbejderbevægelsens modstandere Venstre og Dansk Folkeparti, samtidig med at der ikke er »større tegn på at et nyt ideologisk projekt er ved at tage form fra socialdemokratisk side« (Bryld, 2004: 19). Denne opfattelse ligner en postmoderne beskrivelse, men hvor en postmodernist ville mene at nutidens politik per definition må være visionsløs, er det en situation som Bryld beklager, og han slutter sin bog med at skitsere nogle muligheder for udviklingen af visioner. I denne artikel vil jeg undersøge om Brylds noget triste karakteristik af socialdemokratiske visioner har gyldighed ved at redegøre for en række interview som er gennemført blandt to grupper socialdemokrater (dataindsamlingen vil blive beskrevet nedenfor).

I udgangspunktet kan man forvente tre resultater af denne analyse: Den ene er at socialdemokraterne holder fast ved det traditionelle projekt – velstandsprojektet med Brylds betegnelse. Ifølge Bryld er dette projekt som sagt gradvist kommet ud af trit med samfundsudviklingen og er ikke i stand til at levere svar på de nutidige udfordringer. Derfor forekommer partiets politik mere og mere forældet. Denne udvikling vil resultere i dalende tilslutning til partiet. Den anden mulighed er at socialdemokraterne følger tidens tendens og opgiver visionerne til fordel for en politik der er mere båret af konkrete og pragmatiske forhold. Det er måske en holdning som er udbredt i partiet. I et interview i *Politiken* (11.6.2005) har partiformand Helle Thorning Schmidts taleskriver således sagt at »langt hen ad vejen er det socialdemokratisk selvpineri at stille krav til os selv om et stort forkromet projekt«. Endelig er der den tredje mulighed: at man skaber et nyt projekt ved at tilpasse og udvikle det traditionelle velfærdsprojekt. I sidstnævnte tilfælde vil et af problemerne være hvordan man kan udvikle so-

cialdemokratisk politik på områder, fx etiske spørgsmål, som ikke så let kan udledes af det klassiske projekt.

2. Touraines approach

Denne artikel er led i et projekt om kollektive politiske visioner. Projektet tager udgangspunkt i Alain Touraines teori om sociale bevægelser (Touraine 1981), men som det vil fremgå, modificeres Touraines teori på en række områder. Ifølge Touraine er der en fundamental social bevægelse i samfundet. I industrisamfundet var det arbejderklassen, men i det postindustrielle, såkaldt programmerede samfund, er den centrale konflikt knyttet til viden. Allerede her kan man komme med den første indvending. Der er imidlertid ingen grund til at antage at et samfund er præget af en fundamentalkonflikt og at der kun er en social bevægelse. Tværtimod kan der være mange politiske aktører og mange konflikter.

Touraines teoriapparat indeholder tre centrale begreber. For det første visionen. En i bredeste forstand politisk organisation har en samfundsmæssig målsætning, en ide om et bedre samfund. En vision kan ikke ses isoleret, men må betragtes i forhold til to andre dimensioner: Identitet og opposition. I enhver organisation skal der være mekanismer der definerer dens identitet. Bare fordi et organisationsdiagram siger at der er tale om en samlet organisation, betyder det ikke at denne helhed og dette fællesskab opleves af deltagerne i organisationen. Identitet skal skabes og analysen af hvordan dette sker, er afgørende. Endelig er fastlæggelsen af såvel identitet som vision relationel. De udvikles i forhold til andre grupper som er i opposition til den konkrete aktør.

Ifølge Touraine er det sociologiens opgave at skabe en forståelse hos sociale bevægelser af deres historiske rolle. Det gøres gennem en interventionsproces, hvor forskeren sammen med repræsentanter for bevægelsen udvikler bevægelsens vision og dermed medvirker til

at skabe en forståelse af bevægelsens samfundsmæssige kapacitet. Der er altså tale om en form for aktionsforskning.

Denne artikel er inspireret af Touraines approach både med hensyn til teori og metode. Imidlertid er Touraines approach blevet modificeret på forskellige måder. I forhold til teorien er det centrale, som antydnet ovenfor, at de tre centrale elementer ikke opfattes som faste størrelser, men som variable. Der kan være mange sociale aktører i et samfund og deres visioner kan være mere eller mindre entydige. Desuden er selve aktørens enhed, som påpeget af Melucci (1989) en konstruktion, og dermed noget forskeren ikke skal tage for givet, men skal gøre til del af sin forskning. Endelig kan man forestille sig at oppositionen knyttes til forskellige politikområder og at man derfor ikke kan udpege en enkelt opponent.

Dataindsamlingen er sket gennem diskussioner i to grupper af aktive socialdemokrater i hhv. Øst- og Vestdanmark. Ifølge Touraine er den eneste måde at undersøge kollektive aktørernes potentiale gennem gruppediskussioner mellem medlemmerne. Forskerne deltager aktivt i diskussionerne og giver gruppen løbende tilbagemeldinger om udviklingen i diskussionerne (for en oversigt og kritik af metoden se Brincker og Gundelach 2005). Hos Touraine arbejdede man oprindeligt med et stort antal grupper over meget lang tid, men som påpeget af to af Touraines medarbejdere (Dubet & Wieviorka, 1995) har man senere arbejdet med færre grupper og anvendt kortere tid – ikke mindst af ressource-mæssige grunde.

I samarbejde med partiet udvalgte vi en række deltagere til at indgå i hvad jeg med Holmilas (1997) ord vil kalde for *refleksionsgrupper*. Grupperne mødtes henholdsvis seks gange (Vestdanmark) og fire gange (Østdanmark). Grupperne bestod af seks til otte deltagere. Alle personer havde en eller anden

formel tilknytning til partiet – alt fra menige medlemmer til folketingsmedlemmer. Hvert møde varede ca. tre timer. Med en enkelt undtagelse der skyldtes sygdom, var der altid to forskere med til hvert møde. Møderne blev – med deltagernes accept – optaget på video og transskriberet. For at udvikle visionerne gav forskerne forskellige input og i overensstemmelse med Touraines approach blev der også inviteret gæster til gruppen. Det var for østgruppens vedkommende en politisk sympatisør, og for vestgruppens vedkommende dels en sympatisør, dels en politisk modstander. I begge tilfælde accepterede gæsten det som sin opgave at hjælpe gruppen til at udvikle visionen.

Udgangspunkt for den følgende analyse er at vurdere hvordan og i hvilken grad partiets vision lever blandt medlemmerne. Vi skal altså spørge om hvordan medlemmerne oplever partiets historicitet dvs. partiets bevidsthed af dets (mulige) rolle som bærer en samfundsmæssig udvikling.

3. De svages beskytter

Visioner handler om drømme, og derfor er det naturligt at spørge deltagerne om hvad det er for nogle drømme, Socialdemokratiet står for? Det typiske svar lyder »*Jamen det er drømmen om fællesskabet*« (vestgruppen møde 2). For socialdemokraterne er det helt afgørende at der skabes et fællesskab der omfatter de svage i samfundet. Denne solidaritet er helt fundamental i en socialdemokratisk opfattelse. »*Socialdemokratiet har altid haft en vision om, at man ville have de svage med*« (vestgruppen møde 1). Der er, siger en deltager, nogle hvis muligheder for at få et godt liv er begrænsede, og »*det må vi aldrig nogensinde glemme at have fokus på*« (vestgruppen møde 1). Kernen i en socialdemokratisk opfattelse som den bliver udtrykt i refleksionsgrupperne er at »*vi er der jo for de svageste, vi er takkerør for de svageste i samfundet*« (østgruppen møde 2).

Det synspunkt stiller indirekte spørgsmålet om hvem der egentlig er de svage i agens Danmark. Ud fra industrisamfundet logik udgjorde klasse modsætningen den centrale opsplitning i samfundet. Denne modsætning var baseret på økonomi: ulighed mellem ejer og ansatte, mellem forskellige indkomstniveauer, og til den økonomiske modsætning svarede politiske og kulturelle modsætninger. I overensstemmelse med denne opfattelse var arbejderne en svag gruppe og endnu svagere var besiddelsesløse der ikke kunne opnå arbejde. Denne samfundsopfattelse var grundlaget for Socialdemokratiets dannelse.

Hvordan opfatter socialdemokratierne situationen i dag? Hvem er de svage? Der var stor enighed i refleksionsgrupperne om at afvise industrisamfundets fortolkning af hvem der er de svage. Efter deltagernes opfattelse var en arbejder typisk ikke en svag person. Han eller hun er i beskæftigelse, og mange arbejdere har en høj løn. De svage er i dag derimod de ekskluderede. Derfor, argumenterede en deltager, er det ikke den økonomiske formåen der er afgørende for om man skal opfatte en person som svag

Før i tiden havde man en tendens til at definere de svage ud fra et økonomisk synspunkt; det er ikke det, det passer med i dag, for mig at se ... generelt så er det ikke sådan, at jeg tænker på en svag person (vestgruppen møde 1)

Dermed følger socialdemokraterne den tendens der også har været i sociologien til at sætte begrebet eksklusion på dagsordenen (Elm Larsen, 2004) Man benægter ikke de økonomiske modsætninger, men påpeger at der sker en »ufrivillig, ikke-deltagelse gennem ... udelukkelsesmekanismer og – processer som det ligger uden for individets og gruppens mulighed at få kontrol over« (Elm Larsen, 2004: 71) I et sådant perspektiv handler det ikke så meget om individets materielle ressourcer som om vanskeligheder ved at deltage i samfundet.

Dette synspunkt deles af de interviewede socialdemokrater. Med et eksempel fra østgruppen er de svage »dem, som ikke har de åndelige eller medmenneskelige ressourcer til at leve op til de forventninger vi har til hvad det er at være en menig medborger« (østgruppen møde 1). Som det er udtrykt her, handler svaghed ikke om *performance* dvs. om de handlinger den enkelte udfører, men om ressourcer. Det handler om mennesker der »ikke er udstyret med eller er frarøvet redskaberne til at skabe sig selv et lykkeligt liv« (østgruppen møde 1). Fokus er på rammerne og ikke på individet. Opgaven er at indrette samfundet, så alle har samme muligheder for det gode liv. Det er netop her, solidariteten skal vise sig. Derfor er en person – som kunne rubriceres som svag – kun svag hvis han eller hun ikke får hjælp. Med et eksempel om handikappede: »hvis vedkommende får den hjælp, vedkommende skal have, så er de sgu ikke svage« (østgruppen møde 3).

Inklusion eller eksklusion kan være sammenfaldende med økonomiske forhold. Det gælder, som en deltager fremhævede, for mange indvandrere at de er ekskluderede fra samfundet og at deres økonomiske niveau er lavt, men generelt er der ikke en entydig sammenhæng mellem eksklusion og økonomi. Det afgørende er individets mulighed for at kunne bestemme over eget liv. Og dermed bliver samfundet opgave at sørge for at folk har ressourcer til at gøre det med.

En ting er naturligvis fortolkningen af hvilke dele af befolkningen der tilhører de svage. Noget andet er hvad man skal gøre ved det. Socialdemokraterne mener at det er en offentlig opgave at hjælpe de svageste. Ikke én deltager i refleksionsgrupperne taler om, at det kan være det civile samfund, for slet ikke at tale om markedet, der skal løfte opgaven med at bringe de ekskluderede ind i samfundet igen. Argumentet er ideologisk og pragmatisk. Det offentlige, staten, eller *fællesskabet*, som socialdemokraterne ynder at kalde

det, skal stå for hjælpen til de svage. »*Det er ... fællesskabet, der skal løfte den opgave, for hvis ikke det er fællesskabet, der gør det, så magter vi det ganske enkelt ikke*«. (vestgruppen møde 2).

Solidariteten skal udmøntes i tilbud til de svage så de kan integreres, men det betyder ikke at socialdemokraterne mener at offentlig hjælp er uproblematisk. For det første skal man ikke bare hjælpe. Men skal også stille krav. At stille krav er det samme som ansvarliggørelse og indebærer dermed at man har respekt for de svage. De krav man stiller, må have udgangspunkt i de forventninger man normalt kan have til et menneske i Danmark. Centralt står her fordringen om selvforsørgelse. Man må kræve at den enkelte kan forsørge sig selv, hvis det overhovedet er muligt.

For det andet »er meget offentlig hjælp også problematisk fordi der er en risiko for at det offentlige er bureaukratiseret og overtager kontrollen med den pågældendes liv« (vestgruppen møde 1) Efter gruppens mening er risikoen ved at samfundet går ind og hjælper folk at staten reproducerer de ekskluderes svaghed fordi de offentlige systemer gør folk magtesløse. »Systemet, hvis jeg må bruge sådan et fyord, har overtaget kontrollen med deres liv« (vestgruppen møde 1), som en deltager siger.

Til trods for disse indvendinger mod den konkrete udformning af hjælp er solidaritet noget helt centralt for socialdemokraterne. Begrebet anvendes igen og igen i grupperne. Det er selve fundamentet i den socialdemokratiske verdensopfattelse, og for socialdemokraterne et dette at hjælpe de svage ikke blot noget man gør af pligt, men det »kan gøre ens følelse god, hvis man har nogen, der er svage og man hjælper dem op. Dét giver jo et fællesskab«. »Ja«, supplerer en anden deltager: »En vis følelse af kærlighed, tror jeg« (vestgruppen møde 2). Som alle andre fællesskaber har også det socialdemokratiske en emotionel del. Fællesskabet bekræftes

gennem solidariske handlinger. For socialdemokraterne er hjælp til de svage noget helt afgørende, konkret og emotionelt.

4. Frihed, lighed og minoriteterne

Påberåbelse af solidaritet er et væsentligt element i skabelse af fællesskab blandt socialdemokrater. Det udmøntes i en generel enighed om at staten skal hjælpe de svageste. Men der er også områder der er præget af stor uenighed, og hvor det kan være vanskeligt at se hvordan de forskellige synspunkter i partiet kan forenes. Det måske vigtigste eksempel herpå er opfattelsen af de etniske minoriteter.

Der er næppe tvivl om at socialdemokraterne først relativt sent anså indvandrerspørgsmålet for en vigtig politisk sag. Da Mogens Lyketoft i 1994 skrev bogen *Sans og Samling* – en diskussion af socialdemokratiets historie og dets udfordringer – blev indvandrer-spørgsmålet stort set ikke nævnt. Indvandrer-spørgsmålet er meget prægnant i debatten i dag, og på baggrund af det ovenstående kan man se to mulige socialdemokratiske fortolkninger af dette spørgsmål. Med Nils Mortensens (2004) metaforer kan vi skelne mellem en horisontudvidelse eller en horisontændring. Horisontudvidelsen består i at der melder sig nye forhold som ikke kan tolkes ind i den eksisterende vision. I dette tilfælde drejer det sig om at man for alvor får øje for at den nationale identitet er en væsentlig faktor i folks orientering. Dermed opstår en ny brudflade eller en ny virkelighedstolkning som ikke er forenelig med den eksisterende. Denne tolkning anlægges fx af Goul Andersen og Borre (2003) når de taler om at der udvikles en ny værdidimension i dansk politik. Den anden position er at der sker en horisontforskydning, idet indvandrerne sætter den etablerede velfærdsstat under pres på grund af deres antal, deres kvalifikationer eller baggrund eller deres kultur og værdier, men at dette ikke repræsenterer en kvalitativ forskellig problematik, og at fænomenet kan tolkes det med de eksisterende briller på.

Når Mogens Lykketoft i midthalvfemserne ikke omtalte indvandring i nævneværdig grad, kan man antage at dette ikke skyldes politisk blindhed, men at han, og at man i Socialdemokratiet i almindelighed, anså indvandring for et politisk spørgsmål på linje med andre. Dvs. at man mente at der ikke var forskel på indvandrere og andre (svage) sociale grupper. Det kan man se som en almindelig del af arbejderbevægelsens internationale orientering og et ønske om at udbrede solidariteten til alle grupper i samfundet dermed at spørgsmålet er udtryk for en horisontforskydning. Sådan er det ikke længere. I partiprogrammet fra 2004 skriver man bl.a. at de etniske minoriteter »på mange måder (er) en berigelse«, men at man ikke ønsker at »befolkningsgrupper lever isoleret med egne normer og værdier«. Her bliver de etniske minoriteter fortolket i værdimæssige termer, og i partiprogrammet står der også at »Vi socialdemokrater ønsker at holde fast i en række centrale værdier«. Men værdier er ikke nok. Dobbelttheden i kravene til indvandrerne fremgår også af at det står i partiprogrammet at de »skal kunne fungere på lige fod med andre – med de forpligtelser, rettigheder og muligheder, som et demokratisk samfund bygger på«. Tolket ud fra partiprogrammet repræsenterer de etniske minoriteter på den ene side – ud fra deres værdier – noget kvalitativt forskelligt fra tidligere, på den anden side – ud fra deres placering i samfundet – skal de opfattes på samme måde som danskerne.

Man kan genfinde denne dobbeltthed i refleksionsgrupperne. Der var meget store forskelle mellem grupperne, og der var også store uenigheder indbyrdes i grupperne, ikke mindst i østgruppen. Der var dog enighed på et område: ikke en af deltagerne fremsatte et egentligt nationalistisk argument. Tværtimod. Man distancerede sig kraftigt fra Dansk Folkeparti som man identificerede med en lukkethed omkring det nationale og med en os-dem holdning som socialdemokrater ikke bør acceptere.

En stor del af diskussionen kom til at handle om 24 års reglen som var meget omdiskuteret på det tidspunkt hvor refleksionsgrupperne mødtes. Der var væsentlige forskelle i tolkningen af indvandrerspørgsmålet i vest- og østgruppen, hvilket naturligvis, som også bemærket af en deltager, kan forklares med at der simpelthen er langt færre indvandrere i Vestjylland end i Københavnsområdet.

I vestgruppen havde man et ambivalent forhold til 24 års reglen. I min fortolkning tilsluttede man sig den fordi det er partiets linje, en linje det havde været svært at opnå enighed om og som man derfor ikke kunne tillade sig at anfægte. Og en stillingtagen der var en nødvendighed af hensyn til positionering i forhold til Dansk Folkeparti. Det var altså ikke så meget de konkrete erfaringer med minoriteterne, men et spørgsmål om at vise at man bakkede op om partilinen, der var afgørende for vestgruppens stillingtagen.

Opslutningen omkring partilinen kan man se i følgende citat:

24 år er grænsen; det har jeg lært at sige nu, at det er 24 år, der er grænsen (lille latter), det har jeg lært at sige nu, om jeg mener det eller ej, men det er vi blevet enige om, for det er det, der kan lade sig gøre, ikk' ås' (vestgruppen møde 4)

Citatet viser at gruppemedlemmet ikke er begejstret for partiets politik på dette område, men hun mener at man må støtte partiets beslutning. Men, som sagt: »det er det vi er blevet enige om«. Ubehaget ved beslutningen præger i det hele taget vestgruppen. Det var en politisk vedtagelse som de intuitivt havde svært ved at forene med partiets politik, og som de derfor ikke syntes om. Man forsøgte derfor at knytte en tråd mellem en traditionel socialdemokratisk solidaritetslogik og den begrænsning som 24 års reglen er udtryk for. Dette skete ved at knytte solidaritet og ansvarlighed sammen: 24 års reglen er i virke-

ligheden – sådan lød argumentet – en beskyttelse af unge fra de etniske minoriteter mod tvangsægteskaber. Tvang står højere end frihed hvis friheden medfører at man vælger det der opfattes som det forkerte.

Og der mener vi jo så, at tvangsægteskaber er et brud på nogle menneskerettigheder, og det er et brud på en samfundsnorm, som bygger på vores frihedsbegreb og en demokratisk tankegang. Og derfor er vi nødt til at gøre noget ved det. Det er vi nødt til at værne os imod (vestgruppen møde 4).

24 års reglen knyttes direkte sammen med tvangsægteskaber, og deltagerne spørger ikke sig selv om hvor almindelige tvangsægteskaber egentlig er eller hvori tvangen egentlig består. De mener at reglen er nødvendig. Den begrænser ganske vist menneskets frihed, men friheden må ofres på grund af et større perspektiv, nemlig at mennesker ikke altid selv ved hvad der er det bedste for dem. Tvang i privatlivet er dårligt, og det må derfor begrænses af samfundets tvangsformer. En af deltagerne går meget langt i den fortolkning:

Du kan jo vælge at blive gift ... det kan du jo godt. Hvis min datter vil giftes, før hun bliver 24 med en fra Tyskland eller USA eller hvad det er, jamen så kan hun da godt det. Det er der ikke nogen, der forhindrer hende i! ... De kan bare ikke bo her i landet før de er 24 år ... Vi behøver ikke gøre problemet større end det er (vestgruppen møde 4)

Selv om man begrænser muligheder for ægteskab i Danmark, hæmmer det efter denne deltagers mening åbenbart ikke individets frihed. Man er jo fri til at bo i et andet land – et noget drastisk skridt for de fleste, må man mene.

I østgruppen – blandt folk fra det Storkøbenhavnske område – er situationen helt anderledes. Da jeg beder gruppen om at forholde sig

til spørgsmålet om de etniske minoriteter, er den første kommentar at »*det gider vi ikke*«. Da jeg spørger om de er trætte af at snakke om det etniske kommer følgende replikskifte:

Deltager A: *Vi synes faktisk ikke, at indvandrere er noget problem! Det problem vi har nu, er de 24 år!*

Deltager B: *Det passer ikke! Det er fordi vi er rygende uenige!* (østgruppen møde 2)

Herefter fulgte en diskussion af indvandrer-spørgsmålets placering i partiet og om forskellige fløje. Der er en række forskellige opfattelser hvoraf to er de mest prægnante:

Den første position fokuserer på kulturelle forskelle. Denne opfattelse repræsenteres af B. Han mener at de andres kritik af de etniske minoriteter indvandrere skal tolkes kulturelt, altså at minoriteterne opfattes som et kulturelt, værdimæssigt problem. Han mener desuden, at vi Danmark er så rige at det ikke er noget problem at støtte indvandrerne. B siger: »*Altså min oplevelse er, at Socialdemokratiet officielle politik er, at »I må gerne være her, hvis I ligner os på en prik. Hvis I ikke gør det, så kan I sgu godt rejse hjem.*« (østgruppen møde 2) B's position kan tolkes på den måde at han deler socialdemokraterne op i nationalister og ikke nationalister, og han tilhører selv den ikke-nationalistiske fløj.

Denne dikotomi accepteres ikke af C – en anden deltager der er en støtte til A. Hun svarer: »*Ja lige præcist det du har sagt der, det cementerer jo lige præcist min oplevelse af, at du ikke fatter en skid af det hele!*« (østgruppen møde 2) Denne deltagers position deler ikke indvandrerspørgsmålet op i en dikotomi der handler om det nationale, men opfatter derimod spørgsmålet om de etniske minoriteter som en diskussion af et socialt problem. Deltagere med dette synspunkt bringer sig i en situation hvor de kan anvende det almindelige socialdemokratiske repertoire. I deres

optik er folk fra de etniske minoriteter en svag gruppe, der repræsenterer et socialt problem der skal løses. For dem er fx spørgsmålet om 24 års reglen ikke et spørgsmål om at holde de etniske minoriteter ude af Danmark, fordi de repræsenterer en kulturel trussel, men fordi

hvis ikke vi dæmper op for de der arrangerede ægteskaber, så begynder vi forfra hvert 16. år med en ny generation, der starter i børnehaven og ikke kan dansk og når de går ud af 10. kan man dårligt forstå det dansk, de taler selvom de har gået i en dansk skole. Det er ikke dem alle sammen, det er ikke sådan. Det er måske fem procent. Men vi er nødt til at få løst det problem (østgruppen møde 2)

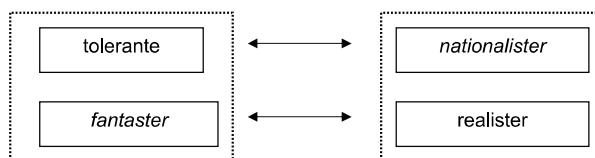
I denne gruppe har man også lettere ved at fremhæve såkaldt danske værdier eller kvalifikationer som noget afgørende – præcis som det gøres i partiprogrammet. Lige som man ikke kan acceptere folk fra etniske minoriteter der ikke kan tale dansk, fordi det betyder at de klarer sig dårligt i samfundet, kan man ikke acceptere etniske minoriteter der fx er imod ligestilling. Som et eksempel nævner en deltager et mandligt muslimsk partimedlem som ikke kunne acceptere et dokument i den lokale partiorganisation hvori der stod at kønnene er ligeværdige, både i forhold til løn, arbejdsmarked og retten til at bestemme over egen tilværelse. En sådan distancering er ikke acceptabel, mener disse socialdemokraterne. De etniske minoriteter må tilpasse sig et dansk værdisæt.

De to positioner har fællestræk. Ingen lægger vægt på religion eller påklædning som fx om man bærer tørklæde eller ej. Men de to positioner taler også forbi hinanden. Den første position definerer spørgsmålet om de etniske minoriteter i forhold til nationalisme og hævder at man blandt socialdemokraterne vender sig mod minoriteternes indtrængen i det danske samfund. Men tilhængere at denne position mener samtidigt at de selv tilhører en

helt forskellig og tolerant gruppe i partiet. Den anden position mener at indvandringen skaber nye sociale problemer der må løses ved at stille krav til de etniske minoriteter, og at det er uacceptabelt at lade være. De mener at socialdemokrater der ikke indser dette er naive og at de i realiteten svigter minoriteterne.

Relationen mellem synspunkterne er skitseret i figuren, hvor jeg anvender nogle betegnelser som ikke blev benyttet af deltagerne. De, der selv kalder sig for tolerante ser sig selv som værende i modsætning til nationalisterne. De, der opfatter sig som realister, ser på de tolerante som fantasier. I analysen var der som nævnt ikke tegn på egentlig nationalistiske holdninger blandt deltagerne. Derimod var det tydeligt at nogle af »realisterne« opfattede »de tolerante« som »fantasier«, og at »de tolerante« opfattede »realisterne« som nationalister.

Forskellige positioner i socialdemokraternes (østgruppen) opfattelse af etniske minoriteter

Figuren illustrerer en debat hvori deltagerne taler forbi hinanden. Det skyldes at man opstiller diskursive former som gør kommunikationen vanskelig. Hver af parterne opstiller antagonismer som ikke accepteres af den anden part. Og eftersom diskussionsparterne stiller sig selv i den moralsk stærkeste position, indeholder antagonismerne også en hierarkisering som gør det svært at bygge bro mellem synspunkterne.

I forhold til visioner er de to positioner også forskellige. Den ene position, som her er kaldt den tolerante, opfatter spørgsmålet om

de etniske minoriteter som en horisontudvidelse. Det danske samfund er blevet anderledes på grund af globaliseringen, dvs. fordi der er kommet flere kulturer til. Dermed må der ske en ændring af det socialdemokratiske projekt på dette område. Den anden holdning, her kaldet for realisterne, indebærer en horisontændring. Disse medlemmer mener at det eksisterende socialdemokratiske projekt (solidaritet, lighed, frihed) er rummeligt nok til at partiets værdier i forhold til minoriteterne kan integreres i det.

Forståelsen af de etniske minoriteter viser, hvordan det ikke er let at give en entydig fortolkning af det socialdemokratiske projekt. For nogle er minoriteterne en udfordring for det der opfattes som danske værdier, og de repræsenterer derfor noget kvalitativt nyt i dansk politik. For andre skal de etniske minoriteter opfattes og behandles på lige fod med alle andre borgere i Danmark – og de kan derfor opfattes af velfærdsstatsprojektet – de skal have særlig støtte fordi de er svage, men støtten skal kobles med ansvarliggørelse.

Omdrejningspunktet i diskussionerne er solidaritet og hvordan den skal udøves. I refleksionsgrupperne brugte man mindre tid på at diskutere de andre grundpiller i det socialdemokratiske projekt som det er fastlagt i principprogrammet: lighed og frihed. Disse to elementer blev snarere underordnet solidariteten sådan som det også er antydnet gennem citaterne ovenfor. Solidaritet betyder at man skal hjælpe de der er ekskluderet i samfundet. Solidariteten betyder ikke at man bevidstløst skal give de svage sociale ydelser. Det afgørende er at hjælpe dem, så vidt muligt, til at blive selvforsørgende. Uenigheden blandt socialdemokraterne opstår når man skal fastlægge solidaritetens grænser.

Opsummerende kan de to positioner blandt socialdemokraterne illustreres med to begreber der er hentet fra Jodi Dean (1996). Konventionel solidaritet indebærer fælles tilslut-

ning til fælles opfattelser eller mål der forener folk i medlemskab (Dean 1996: 18). Det er denne type solidaritet der kan bruges som karakteristisk af de socialdemokrater der lægger vægt på værdifællesskab. Det er en solidaritet der omfatter de der er som os. Efter Deans opfattelse er den konventionelle solidaritet ikke tilstrækkelig i et samfund der har en postmoderne tilstand (som hun foretrækker at kalde det). Her er der brug for en refleksiv solidaritet der er kendetegnet ved at forholde sig til uenighed og altså omfatte de der ikke er som os selv. I denne position værdipluralisme noget givet og solidaritet må ses som en dynamisk, stadigt ændrende refleksiv proces. Det typiske blandt socialdemokraterne er at de tilslutter den konventionelle solidaritet – den type solidaritet der traditionelt har været en del af det socialdemokratiske projekt hvad enten det var det socialistiske eller det velfærdsstatslige projekt. Problemet opstår når grænserne for den konventionelle solidaritet udfordres. Hvor skal man trække grænserne for hvem der skal omfattes af solidariteten? Alle socialdemokraterne er enige om at solidariteten skal omfatte de svage, men problemet opstår når man skal fastlægge betingelserne for at skabe solidaritet med de der er anderledes. På basis af diskussionerne i refleksionsgrupperne må man sige at socialdemokraterne ikke har et klart fælles svar på dette spørgsmål. Forskellighederne i opfattelse gælder imidlertid ikke spørgsmålet om hvem der er Socialdemokraternes modstander – det er Venstre.

5. Modstanderen: Venstre

For Touraine er fastlæggelse af en modstander en central del af at identificere en bevægelses projekt. Et projekt defineres altid i forhold til et andet. Derfor bad vi deltagerne i grupperne hver for sig om at skrive om de mente at der var en eller flere samfundsmæssige modsætninger og i givet fald hvem der står på hver side af disse modsætninger. Der blev nævnt adskillige forskellige modsætninger, men den mest hyppigt nævnte modstan-

der var Venstre, og modsætningen blev beskrevet som værende mellem solidaritet og egoisme.

Både i øst- og vestgruppen havde man en klar opfattelse af hvad der adskiller Socialdemokraterne og Venstre. Det blev dog udtrykt noget forskelligt. I østgruppen havde man en mere bramfri tone end i vestgruppen. Eksempelvis sagde et medlem af østgruppen om forskellen mellem Socialdemokratiet og Venstre: » Venstre har den der sådan lidt vulgære tilgang til tingene, hvor den kører lidt på melodien: Jeg vil gerne nyde min egen velstand, og så vil jeg gerne lige lukke øjnene for, at der er nogen, der er på røven. Altså det er vel indfølingen, der giver forskellen« (østgruppen møde 2)

Her spurgte intervieweren om indføling er det samme som medlidenhed, men blev mødt med et opgivende suk:

Altså hvis du er en kammerat, så siger du til din kammerat: »Ved du hvad, nu tager du dig sammen, kære kammerat. Og jeg skal nok hjælpe dig undervejs, ikk', men du skal kraftedeme tage dig sammen, ikk'«. Og det er jo ikke medlidenhed. Det er, at man står skulder ved skulder ... Medlidenhed, altså det kan vi lade hattedamerne om (østgruppen møde 4)

I vestgruppen havde man fuldstændigt de samme holdninger, men de blev udtrykt noget mindre malende. Her talte man om nødvendigheden af at prioritere fællesskabet. Kun gennem et stærkt fællesskab kan den enkelte være fri.

Frihed i fællesskabet ... du har et fællesskab, så kan du få en frihed; hvis du er enkeltperson, så får du sværere ved at få en frihed, altså så tænker du kun på dig selv, så tænker du mange gange økonomisk. Og det er det, Venstre gør: De siger, du skal være fri. Du skal frit kunne vælge det og det og det; men du skal have penge til at vælge. Her der siger

vi, at hvis vi har et fællesskab, som er stærkt, så kan vi være frie, så kan vi give hinanden friheden til at vælge (vestgruppen møde 2)

Intervieweren spurgte om socialdemokraterne i virkeligheden mener at man først skal underkaste sig fællesskabet før man kan opnå frihed. »Nej«, svarer et medlem fra vestgruppen,

altså i min verden hedder det ikke at underkaste sig; det er et fællesskab, vi er lige. Vi har alle sammen ret til at have en mening, vi er frie til at have en mening, vi er frie til at få ind i det fællesskab. Hvis vi går ind i et fællesskab, så kan vi også blive frie. (Vestgruppen møde 2)

Igen og igen fremhæver socialdemokraterne fællesskab og solidaritet som det helt centrale. Det er konkret levende begreber for dem. Som et medlem af vestgruppen siger: » Her har vi det dyrebareste ..., og det skal vi passe på« (vestgruppen møde 2). For en udenforstående kan begreberne let lyde flotte og måske overfladiske, men sådan er det ikke for socialdemokraterne. Det er begreber som er retningsanvisende på alle politikområder.

Nogle af deltagerne i refleksionsgrupperne oplevede forskellen mellem de (sympatiske og solidariske) socialdemokrater og de (usympatiske og egoistiske) venstrefolk helt konkret i det daglige politiske arbejde: » Så snart man kommer ind i mødelokalet: De sætter sig straks, de har den bedste udsigt; i flyet bestiller man alt, hvad man overhovedet kan få; ... Jamen der er bare ingen grænser for, hvor man kan kræve ind!« (vestgruppen møde 2).

Den traditionelle modsætning til Venstre lever altså i bedste velgående blandt socialdemokraterne. Den negative holdning synes ikke påvirket af den politiske ændring der er sket i Venstre i den seneste år. Som Hans Engells (2002: 78-79) har sagt det. »At Venstre på kun fire år kunne skifte hele det politiske

møblement ud, lægge kursen om og gøre det med stigende vælgertilslutning, må anses for at være et af den nyere danmarkshistories mest vellykkede kup«. Dette kursskifte iagttages af Socialdemokraterne: »*De er ligesom kamæleoner, ikk'*« (østgruppen møde 2). Socialdemokraterne i refleksionsgrupperne anså imidlertid ikke Venstres kursskifte som ægte, men derimod som traditionel liberal politik der blev udført under dække af at være midtersøgende med henblik på at få størst mulig vælgertilslutning. Socialdemokraterne formulerede det som en konflikt mellem de individualistiske og solidaritetsorienterede – konkret repræsenteret ved partiet Venstre og Socialdemokratiet. Her står deltagerne altså på sikker og traditionel socialdemokratisk grund. De er ikke i tvivl om at Venstre er deres modstander, og at konfliktlinjen går mellem egoisme og fællesskab.

6. Identitet: Hvem er socialdemokrat?

Ifølge bevægelsesforskeren Alberto Melucci (1989) kan man som nævnt ikke gå ud fra at deltagerne i en social bevægelse kan trække klare grænser for hvem der er med i bevægelsen og hvem der ikke er med. Det hænger sammen med bevægelsens netværkskarakter, men det skyldes og så at selve oplevelsen af fællesskab til stadighed må konstrueres. Man kan videreføre Meluccis argument for mere formelle organisationer som politiske partier. Det er formelt set klart hvem der er medlemmer af socialdemokraterne. Men medlemskort er ikke nok til at skabe enhed. Der må også være en oplevelse af fællesskab, og der må være myter og ritualer som bekræfter fællesskabet. For at undersøge oplevelsen af enhed spurgte vi deltagerne i refleksionsgrupperne om hvem der er den typiske socialdemokratiske vælger.

I grupperne var der typisk enighed om man ikke på forhånd kunne besvare dette spørgsmål ud fra folks erhverv. Man bør kunne finde folk fra alle erhvervsgrupper blandt dem, der stemmer på socialdemokratiet – måske

med undtagelse af nogle topledere af store virksomheder, lyder svarene. Deltagerne anlægger altså ikke en materiel betragtning i forhold til hvem der er potentielle – eller faktiske – socialdemokrater. Derimod lagde man i grupperne vægt på det værdimæssige. En socialdemokrat er en person der er solidarisk, sådan som vi har set i beskrivelserne ovenfor.

Det rejser spørgsmålet om hvordan man kan udvise socialdemokratiske værdier. Med inspiration fra det såkaldte *new social movement theory* – som først blev formuleret i 1980'erne af bl.a. Touraine og Melucci, jf. Cohen (1986) – kan man sige at politiske værdier ikke kun skal vise sig i den formelle politik – fx hvad man stemmer – men skal gennemsyre hverdagslivet. Det er sådanne opfattelser vi også kan genkende 1980- og 1990'ernes sociale bevægelse (miljøbevægelsen, kvindebevægelsen).

I grupperne gik vi derfor videre og provokerede deltagerne til at tænke over om – og hvordan – de socialdemokratiske værdier spillede ind i dagliglivet. Og om det egentlig burde være sådan. Deltagerne var alle personer der havde en formel tilknytning til socialdemokraterne – for de fleste gennem en eller anden tillidspost fx som formand for en parti-afdeling eller en position i kommunalbestyrelsen. Det var denne formelle tilknytning der var den mest vigtige for deltagerne, fordi – som en deltagerne sagde –

jeg tror, at det kan godt være, at det mest er de formelle kamppladser, som interesserer os mere fordi vi er allround i forhold til politikudvikling, men at vi selvfølgelig også qua det at vi er Socialdemokrater, tager nogle valg og tager nogle fravalg i den måde, vi lever på og på den (vestgruppen møde 3)

Citatet åbner for en refleksion over om partitilhørsforholdet skal spille en rolle for tilværelsen i det hele taget. Den diskussion svarer til en fortolkning af politikens grænser.

Her var der meget delte meninger blandt socialdemokraterne både i øst- og i vestgruppen. Den ene yderpunkt var en deltager der mente at politik primært skal handle om økonomi og sagde

for mig der er dørtrinnet helligt, det private dørtrin ... at gå ud med de vejende faner omkring holdning og hvad der er krav til at være en god borger og så videre og så videre, det er et religiøst projekt, det er ikke et politisk projekt (østgruppen møde 1)

En anden deltager i samme gruppe var helt uenig. Han sagde: »Det her handler om, at vi som bevægelse skal sætte nogle normer...« Hvortil den første svarede: »Vi er sgu ikke en bevægelse, vi er et parti«. Her er de to forskellige politikforståelse klart præciseret over for hinanden, og af disse to positioner følger også forskellige holdninger til hvad parti og politikken skal fylde i hverdagslivet. Det ene synspunkt er at politik handler om det formelle politiske system. Det andet synspunkt er at politik skal integreres i hverdagslivet.

De socialdemokrater der mente at man skulle integrere socialdemokratiske værdier og personlige handlinger i det daglige liv, havde mange overvejelser herom. De refererede til en indre dialog om hvad de kunne tillade sig at gøre som socialdemokrater. Et eksempel handler om at købe ind i et storcenter som partiet havde været var mod opførelsen af. En deltager fortalte at han tog derud alligevel. Der var nemlig et musikarrangement i centret og så kunne man undskylde sig med at »jeg skal ned og høre musikken og så kan jeg lige købe ind« (vestgruppen møde 3). Replikken blev mødt med megen latter i gruppen, og som man kan se forsøgte dette gruppe-medlem at reducere sin kognitive dissonans mht til at forene politik og adfærd ved at forklare sig selv hvorfor det er i orden at gå i storcenteret til trods for partiets modstand. Et andet eksempel på reduktionen af kognitiv dissonans kan man finde i følgende citat der

desuden viser hvordan deltageren forsøger at *frame* den »problematiske« adfærd i en traditionel socialdemokratisk tankegang. Med *framing* refereres her til Goffmans klassiske begreb hvor *framing* tillader individer to »locate, perceive, identify and label« begivenheder og handlinger Goffman (1974: 21). Der er også et kollektivt element i *framing*. En politisk organisation vil skabe »attention on some bounded phenomenon by imparting meaning and significance to elements within the frame and setting them apart from what is outside the frame« (Buechler, 2000: 41).

Som vi har set ovenfor er solidaritet en af de vigtigste måder man kan vise sit socialdemokratiske tilhørsforhold på. Derfor bliver en reference til solidaritet en måde at forene det uforenelige på. En deltager siger

Jamen hvis du tager ude i de små samfund ... hvor små folkeskoler bliver lukket og så opretter forældrene en privatskole og så må kommunen alligevel betale til den privatskole, fordi de vil have den, jamen der er der selvfølgelig også socialdemokrater, som har deres børn i den privatskole, men det er jo ikke et bevidst tilvalg (vestgruppen møde 3)

Og får følgende kommentarer fra andre medlemmer i gruppen

Deltager A: *Det er faktisk en form for solidaritet, kan man sige!*

Deltager B: *Sådan tror jeg også, de vil begrunde det*

Modsætningen ophæves. Når en handling er solidarisk, er den i overensstemmelse med det socialdemokratiske projekt og dermed i orden. Den socialdemokratiske optik *framer* solidaritet som det helt centrale. Som vi har set i diskussionen om hverdagslivet og tidligere i fortolkningen af indvandrerspørgsmålet, kan begrebet solidaritet stoppe enhver diskussion. Solidaritet er en flydende betegnelse

for at anvende et udtryk fra Laclau og Mouf-fes (1985) diskursteori. Det betyder at solidaritet ikke har noget præcist indhold. Tværtimod er indholdet omstridt, og det kan anvendes helt forskelligt. For socialdemokraterne er solidaritet uanset betydningsindholdet noget positivt. Hvis noget kan kaldes for solidarisk er det uangribeligt – uanset hvad begrebets indhold er.

7. Politik og vision

I *Det belejrede samfund* skriver Zygmunt Bauman (2004: 261 f) at »politik« giver kun mening ... i det omfang, vi tror på, at fremtidens kan formes ... [men] ... kun få vidnesbyrd tjener til at bestyrke sådan en tro. Og lidt senere »Håb og drømme er fløjet andre steder hen« (2004: 344). Bauman erklærer at utopier og drømme om et bedre sted er et udpræget moderne fænomen, der ikke kan eksistere i et postmoderne, globaliseret, individualiseret mobilt samfund. Denne artikel har vist at der er mennesker der arbejder intenst på at modbevise Baumans opfattelse.

De aktive socialdemokrater der har deltaget i refleksionsgrupperne, var ikke i tvivl om at deres indsats nytter. I modsætning til postmoderne opfattelser var der hos deltagerne bred tilslutning til en moderne politikforståelse – dvs. at partiet bør formulere omfattende ideer om et bedre samfund. Men deltagerne syntes at udviklingen af nye visioner var vanskeligt. Man opfattede sig som i defensiven

... hele vores diskussion har da vist, at vi er nået så langt og »vi har sejret ad helvede til«, men nu er der ligesom krav om at formulere en ny vision. Og så er det da problematisk, at vi i så høj grad kommer til at koncentrere vores energi om at holde fast i, hvad der er allerede (vestgruppen møde 2)

Det projekt der gik igen i diskussionerne var knyttet til solidaritet, men i grupperne blev der identificeret i hvert fald tre vanskeligheder ved at fastholde et sådant projekt: For det første

gør individualiseringen det vanskeligere at opretholde det kollektive, solidariske projekt. Mange unge anser fx ikke fagforeningsmedlemskab for at være noget indlysende. Her er det socialdemokraternes opfattelse at man i fagbevægelsen skal være dygtigere til at argumentere så folk kan blive bedre til at forstå hvad konsekvenserne vil være af den manglende tilslutning til fagforeningerne

Globaliseringen udgør det andet problem. Socialdemokraterne har generelt en offensiv holdning til globalisering. »Svaret er ikke at lukke os inde, fordi vi er bange for globaliseringen« (vestgruppen møde 3), men det er vigtigt at den globale kapital skal kunne styres. Mere konkret drejer globalisering sig jo også om stigende indvandring. Det er som påvist et vigtigt emne blandt socialdemokraterne, og der var enighed om at man ikke skal tolke indvandringsspørgsmålet i nationalistiske baner. Derudover var der betydelig forskel på vurderingerne af hvor restriktiv man skulle være med hensyn til omfanget af indvandring og hvordan man skulle udforme indvandrerpolitikken. Jo tættere indvandrerne var på den enkelte deltagers hverdag, desto mere restriktiv og kravstillende var han eller hun.

Det tredje spørgsmål drejer sig om hvor retningsgivende det socialdemokratiske projekt er i en verden med store forandringer fx af teknologisk art (genteknologi) eller etisk (fx ægteskab mellem homoseksuelle) som ikke umiddelbart synes at kunne rummes inden for den traditionelle socialdemokratiske logik. En deltager siger

min pointe er, at det der synspunkt (den traditionelle socialdemokratiske solidaritetsprojekt) kan jeg ikke rigtig bruge til noget, når vi snakker genetik og når vi snakker om vi skal gennem børns navlestamceller og sådan noget (østgruppen møde 2)

Der starter herefter en længere diskussion om hvorvidt det traditionelle socialdemokratiske

projekt kan bruges til at udvikle politikforståelse inden for hvad vi med Giddens (1996) kan kalde for livspolitik. For socialdemokraterne – både i øst- og vestgruppen – er problemet at der kommer til at mangle et politikgrundlag hvis man ikke kan basere sig på solidaritetstanken som det fundamentale princip for at afgøre hvordan man skal forholde sig til forskellige fænomener. Det er klart at man må have en politik på de etiske områder, men der mangler noget principielt at basere denne politik på. Nogle af medlemmerne i refleksionsgrupperne mener at dette grundlag kan findes i solidaritet – i en eller anden form – eller i økonomikritikken – etiske forhold skal ikke styres af markedet eller store virksomheder. Andre mener at der må etableres nye værdier der kan bringes i spil inden for disse nye, moralske, eksistentielle områder. Her er altså usikkerhed om hvorvidt den traditionelle ideologiske opdeling kan bruges i politikformuleringen eller ej.

Hvis vi nu vender tilbage til Touraines teori, kan man sige at Socialdemokraterne tilsyneladende har i hvert fald dele af elementer der skal til for at være en succesfuld kollektiv aktør. De har en identitet og et fællesskab, et projekt (solidaritet og velfærdsstat) og en klart defineret modstander (partiet Venstre). Men projektet er ikke klart defineret og det forholder sig på en uklar måde til de samfundsmæssige ændringer. De etiske spørgsmål og forholdet til de etniske minoriteter er eksempler på at projektet ikke er særlig veldefineret og at den traditionelle appel til solidaritet som grundprincip ikke er tilstrækkelig til politikformulering.

I refleksionsgrupperne var der kun få eksempler på en samfundsanalyse der kunne skabe en konkret forståelse af samfundsændringer og hvordan man kunne bevare det klassiske projekts grundprincipper hertil. Og der ville ikke være villighed til at vælge *Den tredje vej* som Giddens (1999) er fortalende for. Til trods for forskelle i opfattelserne i forbin-

delse med konkrete politikområder var deltagerens opfattelse at man ikke vil acceptere at man i partiet nedtoner eller helt opgiver de klassiske visioner og erstatter dem af en række konkrete (men ikke nødvendigvis sammenhængende) politisk appellerende tilkendegivelser der måske ville øge partiets mulighed for at manøvrere sig til positioner der giver adgang til regeringsmagten. Tværtimod: Selv om man havde betydelige vanskeligheder med at forbinde de klassiske socialdemokratiske værdier med de nutidige politiske problemer, var tilslutningen til disse værdier – og især solidaritet i – en afgørende ledetråd i socialdemokraternes verdensopfattelse.

Litteratur

- Aronowitz, S. (1988) Postmodernism and Politics. *Social Text* 18: 99-115
- Bauman, Z. (2004) *Det belejrede samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Brincker, B. og Gundelach, P. (2005) Sociologists in Action: A Critical Exploration of Alain Touraine's Intervention Method. *Acta Sociologica* 48 (4): 365-376.
- Bryld, C. (2004) *Den socialdemokratiske idearv. Politiske grundværdier i dansk arbejderbevægelse før velfærdsstaten. En antologi*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Buechler, S. M. (2000) *Social Movements in Advanced Capitalism. The Political Economy and Cultural Construction of Social Activism*. Oxford University Press, New York.
- Cohen, J. (1985) Strategy and Identity. New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements. *Social Research* vol. 52, no. 4, pp. 663-716.
- Dean, J. (1996): *Solidarity of Strangers*. Berkeley: University of California Press
- Dubet, F. and Wieviorka, M. (1995) Touraine and the method of sociological intervention. I Clark, J. and Diani M., *Alain Touraine*, pp. 55-77, London: Falmer Press
- Elm Larsen, J. (2004) *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark over et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet
- Engel, H. (2002) Hvad fanden laver den mand på mit kontor. I H. Qvortrup (red.) *Exit Nyrup*. København: Høst og søn, pp. 65-81.
- Goffman, E. (1974) *Frame analysis: an essay on the organization of experience*. New York: Harper.

- Goul Andersen, J. og O. Borre (red.) (2003) *Politisk forandring. Værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001*. Århus: Systime
- Holmila, M. (ed.) (1997) *Community Prevention of Alcohol Problems*. London: Macmillan.
- Laclau, E. & C. Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist Strategies*. London: Verso.
- Lyotard, J.-F. (1984) *The Post-Modern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press
- Lykketoft, Mogens (1994) *Sans og samling. En socialdemokratisk krønike*. København: Samleren.
- Melucci, A. (1989) *Nomads of the present*. London: Hutchinson Radius.
- Mortensen, Nils (2004) *Det paradoksale samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Qvortrup, H. (2002) Indledning. I H. Qvortrup (red.) *Exit Nyrup*. København: Høst og søn, pp. 7-10.
- Touraine, A. (1981) *The voice and the eye*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Vision nr. 1. www.visionaeretanker.dk (26. maj 2005)